

НАУКОВА БІОГРАФІЯ МИТЦЯ В КУЛЬТУРОТВОРЧОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. Запропонована стаття присвячена проблемі формування наукової біографії митця, в ситуації *fin de siecle* в культуротворчому контексті, коли власне життя стає духовним пошуком шляхів впливу мистецтва на реальність національного життя, коли існує взаємопов'язаність особистого життя і творчості з епохою, коли важко визначити, що є первинним у двоєдиному зв'язку: митець, який формується історико-культурним контекстом, епохою, чи епоха, яка формується митцем, що своєю творчістю стверджує нове світовідчуття, інше буття і нові світоглядні засади.

Ключові слова: біографія, наукова біографія, біографіка, неоромантизм, життєтворчість, модерний автор.

Аннотация. Предлагаемая статья посвящена проблеме формирования научной биографии художника, в ситуации *fin de siecle* в культуротворческом аспекте, когда собственная жизнь становится духовным поиском путей влияния искусства на реалии национального бытия, когда существует взаимосвязь личной жизни и творчества с эпохой, когда трудно определить, что есть первичным в двуединой связи: художник, формирующийся историко-культурным контекстом, эпохой или эпоха формируется художником, который своим творчеством утверждает новое мироощущение, иное бытие и новые мировоззренческие взгляды.

Ключевые слова: биография, научная биография, биографика, неоромантизм, житнетворчество, модерный автор.

Summary. Offering article is dedicated to the problem of creation of the artist's scientific biography, in case of "*fin de siecle*", when personal life become a spiritual search of the ways of influence on reality of the national life, when interconnectivity of the personal life and creative work with the epoch exists, when it is hard to define, what is primary in the one in two communication: the artist which is forming by the historic-cultural context, by the epoch, or the epoch which is forming by the artist, who is his own creative work affirms the new sensation of the world, other being and new world-view principles.

Key words: biography, scientific biography, newromantic, viable creation, modern author.

Відомо, що історія народу – це передусім історія його найвидатніших представників. Тому сьогодні у науково-дослідницькій роботі одним із найпріоритетніших напрямків є вивчення персоналій у контексті їх впливу не лише на становлення української нації, а і на формування ними обличчя певної історико-культурної епохи, на культуротворчість.

В особистості письменника яскраво віддзеркалюється певний культуротворчий контекст і тому він є персонажем епохи, соціальне і духовне життя якої відтворюється в його долі. Особливе місце серед типів біографій посідає наукова біографія, методологія якої знаходиться в стані розроблення. Сьогодні поняття біографії і біографістики трактується і як самостійний та специфічний жанр історичного дослідження, і як унікальна літературна форма, що стає частиною художньої творчості, вирішуючи завдання відтворення епохи і особистості. Але тут зауважимо, що розвиток біографії історично пов'язується із розвитком науково-інтелектуальних уявлень і з мистецько-комунікативними аспектами культури, з її науковою і художньою підсистемами [5, с.73]. І тому нібито протистояння між біографією як науковим предметом і біографією як різновидом художньої літератури, знімається існуванням різних типів біографій, які створюються на порубіжжі різних гуманітарних наук: психології, історії, культурології, філософії, літературознавства, що дає при-

від дослідникам (О.Л. Валевський) виокремити біографію в окрему галузь гуманітарного знання.

Палітра сучасної біографіки не лише багатомірна, але досить суперечлива, насамперед тому, що засади її різні. Так, в основі історичної біографії лежать наукові, фундаментальні дослідження, хоча історична біографія двохполюсна: на противагу серйозному науковому історико-біографічному письму може з'явитись белетризована біографія (Манфред і Цвейг). Останнім часом в історичній біографії виокремився психобіографічний напрямок (Левчук). Портретна біографія бере лише один етап, факт, певний сенс, зміст Особистості і на противагу об'єктивності, максимальної науковості історичної біографії тут наявна значна суб'єктивність, довільний вибір наголосів, домислів і подібне (Цвейг). В основі енциклопедичної біографії лежать детально і об'єктивно викладені факти. І нарешті – літературна біографія, або художня, яка межує з художньою літературою, використовує домисел, який не суперечить фактам (Тинянов).

У якому ж контексті слід розглядати наукову біографію? Вважається, що наукова біографія – це прерогатива історика науки, літератури, філософії, головним для якого має бути відсутність будь-яких оцінок. І як зауважував М.Г. Ярошевський про наукову біографію – «біография в смысле такого жизнеописания и жизнеобъяснения, которое соответствует принципам, методам и критериям научного исследования» [12, с.22].

Але біографічна практика не одного покоління біографів від Сент-Бева, Цвейга, Моруа до сучасних біографістів чи теоретиків біографіки Лотмана, Мейлаха, Вінокура, Рибнікова, Кона, Ярошевського та ін. доводить, що жодна наукова біографія не може бути створена без образності, літературної нарації, певних засобів зображення та подібне, властивих художній біографії.

Саме тому Кон І.С. зауважував: «биографический жанр, где объяснение соседствует с пониманием, не случайно называют научно-художественным» [4, с.176]. Адаже у біографії, яка є реконструкцією особистості, яку відтворює, а не створює біограф, має бути поєднання аналітичного, точного наукового знання із інтуїцією та уявою. Саме такий синтез має визначати суть наукової біографії. І як зауважує Валевський О.Л., «увлечение «научностью» в биографии без соответствующих предварительных методологических изысканий – это дом, построенный на песке» [2, с.31]. Говорячи про наукову біографію творчої особистості слід пам'ятати, що кожна особистість вимагає лише її властивої методології пояснення. Також, будь-який тип біографії – це занурення в історію індивідуального життя, реконструювання реалій, які не можуть бути оцінені однозначно. І найголовніше: осмислюючи біографію тієї чи іншої постаті, не можна оминати зміст її історико-культурного життя, в якому формувалась та чи інша постать, а різні індивідуальності потребують різних підходів та інтерпретацій. Адаже «біографія – це особливий тип знання, а саме – знання особистісної індивідуальності» [9, с.4]. Таким чином, особистісну індивідуальність, її зміст треба переосмислити, певним чином реконструювавши у науковому дискурсі, при цьому пам'ятаючи, що життя особистості здійснюється в межах певного соціально-культурного контексту. І дослідження має відрізнити «факт життя» від «біографічного факту», адже, як зазначав Г.Вінокур у своїй праці «Біографія і культура», кожний історичний факт лише тоді може стати біографічним, якщо він був пережитий тією особистістю, біографія якої реконструюється. І тут О.Валевський трактує переживання «не в узком психологическом смысле, а как событие осмысления, означивания, именованія личностью себя, в соотношении к ценностям культуры» [10, с.37].

Нарешті ми підходимо до визначення біографії не як опису, а як пояснення, і саме це сьогодні складає специфіку наукової біографії, адже їй «должна предшествовать в некотором смысле априорная реконструкция идеализированной модели творческой личности этой культуры. Созданная концептуальными усилиями исследования модель субъекта творческой деятельности охватывает в концентрированном и неповторимом виде специфику культуры, свидетельства собственной целостностью о типическом и индивидуальном в их слитности, в их исторической определенности, каждый раз воплощаясь в отдельных персонажах

мистерии познания. Такая реконструкция – теоретическое основание научного жизнеописания» [8, с.338].

Отже, створюючи наукову біографію Лесі Українки, потрібно зробити біографічну реконструкцію її особистості, творчої взаємодії з культурою, відтворити становлення людини як феномена культури.

Говорячи про наукову біографію Лесі Українки, треба, на мою думку, визначити її як наукову біографію модерного автора неоромантичного спрямування, стрижнем якої є національна ідентифікація.

А якщо зважити на те, що Леся Українка – автор неоромантичний, автор *fin de siècle*, створення наукової біографії письменниці, на відміну від «літописів», «хронологій», «художньо-документальної біографії», дасть можливість розробити і теоретично систематизувати об'єктивні знання про життєдіяльність поетеси, пояснити феномен Лесі Українки на основі буттєвих, філософських, естетичних, художніх закономірностей, нею сформованих і в межах яких вона себе реалізувала.

Також на біографічному матеріалі простежується динаміка літературної системи, напруженість взаємовідношень літератури із соціальним контекстом, з іншими культурними системами. Тому через біографію занурюєшся у культуру, суспільство, а звідси постають інші засоби інтерпретації літератури, що змушує відмовлятися від стереотипів: геніальне, визначне. Тут культура, література відчуваються по-іншому, аніж просто святкові пам'ятники і зібрання творів.

Біографія, як культурна форма, тема майже не розроблена, а особливо наукова біографія Лесі Українки, яка зазнала підпорядкованості ідеологічних, класових пріоритетів.

Зауважимо, що Леся Українка свідомо обирає естетичну програму, відштовхуючись від романтизму і тим самим посилюючи національні чинники, що спрямовані на творчу особистість і стає їх уособленням.

Ідея свідомої життєтворчості, відповідальності за власне існування (за Гайдеггером) «буття-у-світі», як певного «внутрішньосвітового сущого», що перебуває під владою долі, дозволяє здійснити «тлумачення людського життя», але не просто пояснити чи відкрити якісь факти відомі, невідомі чи маловідомі, а розглянути і витлумачити їх під певним кутом зору.

Вивчення біографічних аспектів творчої особистості у зарубіжному і українському літературознавстві сприяє сьогодні створенню методики і мови наукової біографії митця в ситуації *fin de siècle*.

Постаттю в українській літературі, яка виробила новий тип життєтворчості, що спирався на екзистенційні принципи людського буття, стала Леся Українка, яка виокремлюється на небосхилі української культури не лише своєю геніальністю, а і

своєю самотністю (Ліна Костенко). Її власне життя стає духовним пошуком шляхів впливу мистецтва на реалії українського життя.

Епоха, в якій постав феномен Лесі Українки, вимагала нового типу життєтворчості. В ту епоху, на зламі століть, український митець ставав медіумом, пророком, провідником власної культури, а також, чи не в першу чергу, на рівні створення, формування власної біографії. Перипетії біографії як культурної форми пов'язані із становленням і еволюцією ідеї особистісної автономії в історії культури.

Вироблення іміджу Лесі Українки відбувається крізь опанування модерної специфіки: модерного поля етики, естетики, філософії.

Одним із перших аспектів цього власного життєтворення стає прагнення мислити, говорити і виражати думки українською мовою на рівні опанування модерними етичними, естетичними, філософськими концепціями, які свідомо вписуються в український контекст.

Вона вишукує адекватні, типологічно співвіднесені з українськими моделі бездержавного буття інших народів, при цьому знаходить такі сталі орієнтири, які не нівелюють культуру, літературу, а продукують їх розвиток.

Власною біографією Леся Українка підкреслює свою українськість. Шлях на Голгофу культури і літератури понівеченого несвободою народу Лариса Косач обрала в юності і визначилась: Українка. [15(27) листопада у Львові, у журналі “Зоря” за підписом “Леся Українка” надрукована поезія “Конвалія”. Цей уперше вжитий псевдонім стане на все життя її літературним ім'ям]. Від свого другого імені Леся не відмовилась ніколи: свідомо вимислювала і виробляла імідж Українки у побуті, в одязі, у мові, крізь опанування специфіки модерної філософії, моралі, естетики та подібне. І тут процес формування української самосвідомості, ідентифікування і процес самоусвідомлення себе творчою особистістю, національним поетом співпадають. Леся Українка, як європеїст, зрозуміла, що настав час виведення української нації за межі селянства, і виконати цю велику місію мала українська інтелігенція, створюючи високі культурні цінності світового рівня і піднімаючи до цього рівня український народ. П'ятого (17) березня 1891 року вона напише дядькові М.П. Драгоманову про те, що невелика громада української молоді відкинула назву “українофіли” і стала зватися просто українці, “бо ми такими єсьмо окрім всякого “фільства” [6, с.82-86]. Так вона виокремлюється із епохи і стає попереду неї, у цьому “потреба [...] побачити, відчутти себе у світі і світ у собі, – пише В. Блок. – Звідси прагнення у мистецтві начебто вирватись за межі безпосередньо спогляданого й відчутного почуттєвого світу, щоб висловити його сутність як найоб'єктивнішу і водночас як найсуб'єктивнішу даність, що в ідеалі – об'єднані надособистісним прозрінням людського духу” [1, с.28]. Відчувши “світ у собі” Леся

Українка жадає творчості, високого мистецтва, яке полягає (за Гегелем) у потребі людини глибинно і двоєдино засвоїти світ і себе, поєднати типове і індивідуальне, загальне і окремішне. І саме тут ми підходимо до моменту ви-рисування і вимислювання себе як Українського Митця – Поета, але нового, модерністичного спрямування. Леся Українка формує себе національним поетом за внутрішніми інтенціями і європейським, за масштабом осмислення історичного моменту, свідомістю, поетом, який бере на себе інституїзацію культури, тобто обирає місію провідника культури – медіума і, в першу чергу, це відбувається на рівні біографії, вона стає творцем власного життя за законами художньої творчості.

Тут доцільно зацентувати увагу на такій дефініції як “біографічна свідомість епохи”, особливо епохи перехідної, в якій поєднується непоєднуване, і в якій формується Леся Українка як неоромантик, що бачить перед собою „шматочок блакитного неба”, прагне його, але ніколи не може здобути.

Одним з найбільш протиріч у житті і у творчості Лесі Українки було поєднання патріархального і модерного. Вона жила у патріархальній Україні, а витворювала своєю творчістю і своїм життям Україну модерну, і хоча це був “голос вопиющего в пустыне”, з обраного шляху не зійшла.

І тут мусимо сказати, що Леся Українка зробила перші кроки у відповідності до західноєвропейських життєтворчих модифікацій, а саме: це був синтез юнацького протесту проти позитивістської системи цінностей і формування національних засад. Європа поновлювала, а Леся – в Україні – починала їх формувати, бо це був період початку формування української нації. Україна, не маючи державності, але маючи надзвичайно потужний культурний розвиток, крізь такі життєстверджуючі постаті як Т. Шевченко, І. Франко, М. Драгоманов та інші, засвідчила свою самодостатність, а Леся Українка і біографією, і творчістю уособила націєтворчі процеси.

Її протест проти відживаючих форм буття і застарілих форм мистецтва продукував розвиток її неоромантичної свідомості. Роздуми ж Лесі Українки про *ins Blau* були настільки насиченими і потужними, що у своїй відстороненості (чи маргінальності) вона захопила сам сенс *ins Blau* і продукувала його у свою творчість. *Ins Blau* став феноменом Лесиної блакиті, блакитного неба, блакитної троянди, який відігравав водночас роль і утопії, і ідеалу. Її славнозвісне «*Contra spem spero!*» і є таким злиттям реального та ідеального, відображенням того моменту, коли утопія стає формотворчим принципом майбуття в повноті філософсько-художньої вишуканості, що і реалізується в драматургії Лесі Українки. Вона обирає неоромантизм, бо в ньому на перший план виходив міф, символ в яких поетеса могла себе реалізувати повніше, ніж в житті, яке не давало можливостей для її самост-

вердження і творчого, і громадянського. Євшан це підкреслив, пишучи: «Життя українське в її творчості зовсім не дало їй відповідних мотивів та струн, не вихвало її думок та поглядів – те все вона здобула собі сама, довгим, майже тридцятилітнім трудом. Її творчість – різкий дисонанс з епохою; становище її зовсім відрубне, вона стоїть одинока в нашій літературі і дає нам один твір за другим, твір пересичений високою культурою душі та серця і повний великого, поетичного пориву». І далі: «Сучасна громада не може ще поспіти за тою культурою, яка міститься в її творах. Тому на вплив їх можна сподіватись тільки в майбутньому» [3, с.155].

Її самовибудовування було саме таким маргінальним станом, коли не можна вловити чітку межу між особистістю і соціумом.

Таким чином, наукова біографія Лесі Українки в контексті української культури дозволяє зрозуміти, як взаємодіє, співвідноситься особисте життя поетеси із загальним плином історії, дозволяє осягнути зв'язок культурної форми із становленням та еволюцією особистісної окремішності в історії культури.

Відстежуючи перипетії біографії як культурної форми, встановлюємо, як вони пов'язані з формуванням і еволюцією ідеї особистісної автономії в історії культури. Біографія, врешті-решт, як синонім повноти самореалізації, стає мікромоделлю культури. Тому, розширюючи межі хронологічної біографії, відкриваючи біографічні реалії, що пройшли крізь товщу літературного і культурного досвіду, ми маємо можливість декодувати, прочитати те, що стоїть за конкретним біографічним фактом, те, що стоїть за творчістю. Безумовно, наукова біографія Лесі Українки – проблема з проблем, адже саме її біографія торкнулась формалізація зовнішніх аспектів, подібно «Леся українка – друг робочих», «Г. Шевченко – революціонер-демократ», «І. Франко – мужицький син».

Дослідження біографії автора, на нашу думку, потрібно здійснювати не лише у вузько-емпіричному плані, а як реконструкцію тих «життєвих» структур поета, які втілені у його текстах, співвіднесені одна з одною та дозволяють говорити про двосторонню залежність між ними, їх «взаємопереклад», особливо якщо це стосується біографії українського неоромантичного автора.

Слід зауважити, що меншою мірою досліджувалась поетологія, художньо-естетичні набутки Лесі Українки, ніж її суспільно-політичні погляди. У 90-ті роки, на межі ХХ-ХХІ ст. означилась проблема, пов'язана з написанням, створенням наукової біографії Лесі Українки, що передбачає науко-

ве осмислення історії життя особистості, спрямованої на пошук.

Власне, все її життя і її творчість були пошуком, де поєднувалось непоєднане: “хвора, слабосила дівчина – і “трохи чи не одинокий мужчина” на всю тогочасну Соборну Україну [11, с.270-271]; українське вбрання і європейська, модерна думка; українські сімейні традиції і неформальний шлюб з К.Квіткою (як у європейських соціалісток), поезія “слова-зброї” і “космополітичні” драми: “Касандра”, “Одержима”, “Вавилонський полон”, “Камінний господар” та інші. Ця амбівалентність дозволяє поетесі сумніватись в існуючому порядку речей, висуваючи світоглядні альтернативи, руйнувати ідеологічний канон, яким було народництво. У листі до М.П. Драгоманова 6 (18) грудня вона напише: “Дехто [...] нарікав, що я ховаюся від “народних” тем і складу мови народної, лізу в літературщину та “інтелігентствую”, але тут, певне, вся біда в тому, що інакше розумію слова: “народність”, “літературність” та “інтелегенція”, – ніж як їх розуміють мої критики” [7, с.62-66]. У її творчості постає широка панорама світоглядно-екзистанційних пошуків, які прокладають шлях модернізму в українську літературу. Усі її зусилля спрямовуються на оновлення і розширення можливостей мистецтва, а, отже, і на оновлення творчого Я. Поетеса створює власний інтелектуальний і художній світ, чим конструює себе як творчу особистість і намагається тим самим відповісти на питання: “Хто я?”, чим допомагає осягнути її як індивідуальність у контексті епохи *fin de siecle*. Звідси, можна говорити про те, що доля таланту залежить від логіки культури, в якій цей талант народжується і формується. Існує тісна взаємопов'язаність життя і творчості з епохою. Тому часто важко визначити, що є первинним у двоєдиному зв'язку: митець, який формується історико-культурним контекстом, епохою, чи епоха, яка формується митцем, і який своєю творчістю стверджує нове світовідчуття, інше буття, нові світоглядні засади.

На нашу думку, наукова біографія митця, а особливо такого, як Леся Українка, на відміну від усталених біографічних модифікацій, сприятиме як вирисовуванню Постаті Митця у контексті культурно-історичної епохи, так і з'ясуванню сполучуваності, поєднуваності художньо-мистецьких реалій його творчості з загальнокультурним, культуротворчим процесом, адже засоби вираження, що ними користується митець, передаючи внутрішні переживання, мають надособистісний, загальнозначущий характер.

Література

1. Блок Вл. Потребность в искусстве/ Владимир Блок. – М.: 1987.–253с.
2. Валицкий А. Основания биографии / Александр Леонидович Валицкий. – К.: 1993 – 195 с.
3. Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Микола Остапович Євшан. – К.: Основи, 1998 – 658 с.

4. Кон И. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – М.: 1984.– 276 с.
5. Культурология. XX век. Энциклопедия. В 2-х т. СПб.,: Университетская книга, 1998. Т.1. – 395 с.
6. Леся Українка. Зібрання творів: У 12т. – К.: Наукова думка, 1975 – 1979. – Т.10. – 286 с.
7. Леся Українка. – Т. 10. – 286 с.
8. Рабинович В.Л. Алхимия как феномен средневековой культуры / Владимир Леонидович Рабинович. – М.: 1979. – 338 с.
9. Там само. – С. 4.
10. Там само. – С. 37.
11. Франко І. Твори: В 50-ти т./ Іван Якович Франко. –К.: 1981. Т.31– 371 с.
12. Ярошевский М. Биография ученого как науковедческая проблема / Михаил Григорьевич Ярошевский. – М.: 1974.– 223 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2011